

9. Socio-psychological and counseling work with the family: Reader / Comp. LB Schneider: At 2 o'clock - M.: Publishing house of the Ministry of State Social Information; -Voronezh: NPO Mdek, 2004. Part 2. -P. 586.

РЕЗЮМЕ

Оилавий психологик хизматни олиб боришда оила ҳақидаги билим ва малакалар зарурдир. Мақолада оилага психологик маслаҳатни олиб боришда оила типлари, оила вазифаларининг бажарилиши даражалари, оилаларнинг ижтимоий-психологик ва демографик характеристикаларини билиш зарурлиги асосланган, муҳим тавсиялар берилган.

РЕЗЮМЕ

При оказании психологической помощи семьям необходимы знания и навыки о семье. В статье обоснована необходимость проведения психологической консультации с учётом типологии семей, уровня выполнения функций в семье, социально-психологических и демографических характеристик семей, даны необходимые рекомендации.

SUMMARY

When providing psychological assistance to families, knowledge and skills about the family are necessary. The article substantiates the need for psychological counseling, taking into account the typology of families, the level of performance of functions in the family, socio-psychological and demographic characteristics of families, and presents the necessary recommendations.

МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАР БИЛАН АЛОҚА ЎРНАТИШДА УЛАР КОММУНИКАТИВ ҚОБИЛИЯТЛАРИНИНГ ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИНИ АНИҚЛАШ

Ш.Дж.Бекова – докторант

Қарши давлат университети

Таянч сўзлар: таълим ташкилоти, мактабгача ёш, тарбияланувчи, коммуникатив қобилият, психологик хусусият, муносабат, бола, ота-она, позитив муносабат, ривожланиш, коммуникатив алоқа, имконият.

Ключевые слова: образовательная организация, дошкольный возраст, воспитатель, коммуникативная способность, психологическая черта, отношение, ребёнок, родитель, позитивный настрой, развитие, коммуникативное общение, возможность.

Key words: educational establishment, preschool child, foster, communicative skill, psychological character, attitude, child, parents, positive attitude, development, communicative rapport, opportunity.

Таълим тизимида шахснинг коммуникатив қобилиятлари масаласини ўрганиш муҳим психологик тадқиқотлардан бири ҳисобланади. Шу нуқтаи назардан қараганда мактабгача ёшдаги болаларда коммуникатив қобилиятлар ривожланишининг психологик хусусиятларини ўрганиш ва уни амалиётга жорий этишда педагогик-психологик жиҳатдан ёндашиш ушбу соҳа бўйича мамлакатимизда амалга оширилаётган тадқиқотларга ёрдамчи унсур вазифасини ўтайди. Биз ҳам илмий тадқиқот ишини олиб бориш жараёнида жамият маънавиятини барқарорлаштиришда мактабгача ёшдаги болаларнинг коммуникатив қобилиятларини, саводхонлик даражаларини шакллантириш қандай кечаётганлиги, уларнинг ўзаро муносабатга қай тарзда қиришаётганлиги, мулоқот давомида юзага келадиган қийинчиликлар ва улардан муҳофазаланиш каби бир қатор психологик

хусусиятларнинг ролини ўрганишга ҳаракат қилдик. Ушбу йўналишга ҳос муаммоларни таҳлил этиш учун жаҳон психологияси тажрибаларини методологик асос сифатида изланишларимизга татбиқ қилишга ҳаракат қилдик.

Илмий тадқиқот ишини амалга оширишда Қарши ва Самарқанд шаҳар ҳамда Қашқадарё вилоят Косон туманидан мактабгача ёшдаги 425 нафар 5-6 ёшли болалар танлаб олинди ва бу жараёнида болалар коммуникатив қобилиятларининг психологик жиҳати билан бир қаторда, уларнинг индивидуал ва ижтимоий-психологик хусусиятларига ҳам эътибор қаратилди. Шу асосда мактабгача ёшдаги болалар коммуникатив қобилиятларининг психологик хусусиятларини ўрганиш учун Н.Е. Веракснинг “Коммуникатив қобилиятларни аниқлаш” методикасидан фойдаланиб, қуйидаги кўрсаткичларга эришдик.

Болалардаги коммуникатив имкониятларни аниқлаш методикаси (Н.Е.Веракс) умумий ўртача кўрсаткичлари (Стъудентнинг t-мезони бўйича)

Шкалалар	Қарши шаҳри (N = 143)			Самарқанд шаҳри (N = 141)			Косон тумани (N = 137)		
	М	Стандарт оғиш	Т стати- стика	М	Стандарт оғиш	t- стати- стика	М	Стандарт оғиш	t- стати- стика
Ҳаракат вазиятларини билмайдиган	0,32	0,47	1,45*	0,26	0,44	1,39*	0,06	0,24	1,13*
Ҳаракат вазиятларига мос тушмайдиган	0,84	0,99	1,12*	1,00	1,01	1,29*	0,68	0,95	1,95**
Ҳаракат вазиятларини аниқ биладиган	0,72	1,29	1,09*	0,66	1,25	1,02*	1,80	1,48	2,22**
Катталарга бўлган муносабатни билмайдиган	0,02	0,14	1,06*	0,02	0,14	1,06*	0,02	0,14	1,06*
Катталарга бўлган муносабатни нисбатан биладиган	0,80	0,99	1,08*	0,60	0,92	1,86**	0,20	0,60	1,37*
Катталарга бўлган муносабатни аниқ биладиган	1,82	0,47	2,31**	2,20	1,64	2,67**	3,04	1,22	3,39**

Қарши шахридаги мактабгача таълим ташкилотлари тарбияланувчиларининг коммуникатив имкониятлари натижалари биринчи шкала бўйича 0,32 натижани қайд этгани ва бу қиймат қуйи даражани кўрсатаётганлигини намоён қилди. Бунга кўра, синалувчилар ўзаро муносабатларни деярли тан олмайдиган ва катталар томонидан берилган вазифаларни ажратиб бера олмайдиган болаларга хос бўлиб, бундай тоифадаги болалар бошқа одамлар билан мулоқотга киришишда жиддий қийинчиликларга дуч келиши мумкин.

Иккинчи шкала бўйича синалувчиларнинг натижалари 0,84 ни ташкил этди. Бу шкалага кўра, ўзаро муносабатларнинг барча вазиятларини билмайдиган ва шунга мос равишда катталар томонидан тақдим этилган барча вазифаларни ажрата олмайдиган болалар учун хос белги ҳисобланиб, бундай болаларнинг хатти-ҳаракатлари ҳар доим турли хил вазиятларга мос тушмаслиги мумкин.

Учинчи шкалага кўра, синалувчилар натижалари 0,72 ни ташкил этган. Бу омил бўйича синалувчилардаги хусусиятлар қуйидагилар билан белгиланади: ҳаракатланишнинг турли вазиятларини аниқ биладиган, мазкур вазиятларда катталарнинг вазифа ва талабларини аниқлайдиган ва ўзларининг хатти-ҳаракатларига мос келадиган болаларга хос белгиларни қамраб олади.

Тўртинчи шкала яъни катталарга бўлган муносабатларни аниқроқ билмайдиган омилга кўра, катта ёшдагиларга бўлган муносабатни ифодалашнинг умумий қабул қилинган меъёрлари ва усулларини яққол билмайдиган болаларга хослиги билан белгиланади. Кейинги омил яъни катталарга бўлган муносабат ҳақида тасаввурга эга бўлмаган хусусиятга биноан, тарбияланувчиларда катталарга нисбатан муносабат билдиришнинг умумий қабул қилинган меъёрлари ва усуллари тўғрисида етарлича аниқ тасаввурга эга бўлмаган болаларга нисбатан намоён қилинади.

Навбатдаги омил эса шу нарсадан дарак берадики, болалар катталарга муносабат билдириш усуллари тўғрисида умумий тасаввурларга эга бўлган синалувчиларга хос хусусиятлардан бири саналади. Шу жиҳатдан олиб қаралганда, тарбияланувчи болалар катталар билан коммуникатив алоқага киришганда мулоқот жараёнида юзага келадиган тўсиқлар ва қийинчиликлар ҳақида етарлича тасаввурларга эга бўлганлигини намоён қила олади.

Самарканд шахридаги мактабгача таълим ташкилотлари тарбияланувчиларининг биринчи шкала бўйича берган жавоблари 0,26 даража билан юқоридаги гуруҳдан фарқли равишда қисман фарқ қилиш билан қуйи натижани қайд этгани ва бу қиймат болаларда стандарт меъёр бўйича битта вазиятли ҳолатни топганлигини кузатиш мумкин.

Биринчи шкала бўйича, тарбияланувчилар турли хил ҳаракатлардаги вазиятлар ҳақида тўлиқ тасаввур ҳосил қилмаганлигидан ва катталар томонидан қўйилган вазифаларни унчалик даражада пайқаб ололмайдиган вазиятларга дуч келишидан дарак бериши мумкин. Шу билан биргаликда, ўзаро муносабатларни деярли тан олмайдиган ва бундай ҳолатларда катталар томонидан берилган вазифаларни ажратиб бермайдиган болаларга мос ҳаракатлар билан характерланади. Бундай типдаги синалувчилар бошқа одамлар билан муносабатга киришишда жиддий қийинчиликларга дуч келиши мумкин.

Иккинчи шкала бўйича синалувчилар натижалари 1 ни ташкил этган. Бу шкалага кўра, ўзаро муносабатларнинг барча вазиятларини аниқ даражада билмайдиган ва шунга мос равишда катталар томонидан хал қилинадиган барча вазифаларни ажрата олмаган синалувчилар учун хос белги бўлиб, бундай

болаларнинг хатти-ҳаракатлари ҳар доим турли хил вазиятларга мос тушмаслиги мумкин.

Учинчи шкалага кўра, синалувчиларнинг натижалари 0,66 ни ташкил этган. Бу омил бўйича синалувчилардаги хусусиятлар қуйидагилар билан белгиланиши мумкин: ҳаракатланишнинг турли вазиятларини аниқ биладиган, мазкур вазиятларда катталарнинг вазифа ва талабларини аниқлайдиган ва ўзларининг хатти-ҳаракатларига мос келадиган болаларга хос белгиларни қамраб олади.

Тўртинчи шкала, яъни катталарга бўлган муносабатларни аниқроқ билмайдиган омилга кўра, бола қахрамон, яъни катталарга ёрдам беришни истамайдиган вазиятни танлаганда рўй берадиган ҳаракатларни ташкил қилади ва катта ёшдагиларга бўлган муносабатни ифодалашнинг умумий қабул қилинган меъёрлари ва усулларини яққол билмайдиган болаларга хослиги билан белгиланади.

Кейинги омил яъни болаларга ёрдам бермайдиган вазиятларни танлаганда рўй берадиган ҳаракатлар умумлашмаси ва катталарга бўлган муносабат ҳақида тасаввурга эга бўлмаган хусусиятга биноан, тарбияланувчиларда катталарга нисбатан муносабат билдиришнинг умумий қабул қилинган меъёрлари ва усуллари тўғрисида етарлича аниқ тасаввурга эга бўлмаган болаларга нисбатан намоён қилинади.

Навбатдаги омил эса бола ўзидан катталарга ёрдам берадиган вазиятларни танлаганда амалга оширадиган хусусиятларни қамраб олиши, шу нарсадан дарак берадики, катталарга муносабат билдириш усуллари тўғрисида умумий тасаввурларга эга бўлган синалувчиларга хос хусусиятлардан бири эканлигини тушуниш мумкин. Натижалар шуни кўрсатадики, ўзаро муносабатларга киришиш жараёнида катталар билан болалар мос ҳаракатларни амалга оширишлари, бу улардаги ноқулай вазиятларни осонлик билан хал қила олишлари ва позитив муносабатларни йўлга қўйиш имконини беради.

Косон туманидаги мактабгача таълим ташкилотлари тарбияланувчиларининг коммуникатив қобилиятлари даражасининг натижалари шуни кўрсатадики, синалувчиларнинг биринчи шкала бўйича берган жавоблари 0,06 қийматни ташкил этганлиги, бу натижа болалардаги коммуникатив алоқаларни ўрнатишда қийинчиликлар юзага келиши билан характерланади. Шу билан бир қаторда синалувчилар катталар томонидан юклатилган вазифаларни унчалик даражада тўғри тушуна олмаслиги ҳам мумкин.

Биринчи шкала бўйича, тарбияланувчилар турли хил ҳаракатлардаги вазиятлар ҳақида тўлиқроқ даражада тасаввурга эга бўлмаганлигидан ва катталар томонидан қўйилган вазифаларни оптимал даражада пайқаб ололмайдиган вазиятларга дуч келишидан дарак бериши мумкин. Бундай типдаги синалувчилар бошқа одамлар билан муносабатга киришишда жиддий қийинчиликларга дуч келиши мумкин.

Иккинчи шкала бўйича синалувчилар натижалари 0,68 ни ташкил этган. Бу шкалага кўра, ўзаро муносабатлар даражалари болалардаги барча вазиятларини аниқ даражада билмайдиган ва шунга мос равишда катталар томонидан хал қилинадиган барча вазифаларни ажрата олмаган синалувчилар учун хос белги бўлиб, бундай болаларнинг хатти-ҳаракатлари ҳар доим турли хил вазиятларга мос тушмаслиги мумкин.

Учинчи шкалага кўра, синалувчилар натижалари 1,80 ни ташкил этган. Бу омил бўйича синалувчилардаги хусусиятлар қуйидагилар билан белгиланиши мумкин: ўзаро муносабатларнинг барча вазиятларини билмайдиган ва шунга мос равишда катталар томонидан тақдим қилинадиган барча вазифаларни ажрата олмаган болалар ҳисобланади. Бундай

синалувчилар хатти-ҳаракатлари ҳамиша ҳам турли вазият қондаларига мос келавермаслиги мумкин.

Тўртинчи шкала, яъни катталарга бўлган муносабатларни аниқроқ билмайдиган омилга кўра, катта ёшдагиларга бўлган муносабатни ифодалашнинг умумий қабул қилинган меъёрлари ва усулларини яққол билмайдиган болаларга хос характер билан белгиланади.

Кейинги омил, яъни болаларга ёрдам бермайдиган вазиятларни танлаганда рўй берадиган ҳаракатлар натижалари ва катталарга бўлган муносабат ҳақида тасаввурга эга бўлмаган хусусиятга биноан, тарбияланувчиларда катталарга нисбатан муносабат билдиришнинг умумий қабул қилинган меъёрлари ва усуллари тўғрисида етарлича аниқ тасаввурга эга бўлмаган болаларга нисбатан намоён қилинади.

Навбатдаги омил эса бола ўзидан катталарга ёрдам берадиган вазиятларни танлаганда амалга ошадиган хусусиятларни қамраб оладиган ва бу шу нарсдан дарак берадики, болалар катталарга муносабат билдириш усуллари тўғрисида умумий тасаввурларга эга бўлган синалувчиларга хос хусусиятлардан бири ҳисобланади.

Умуман олганда, Веракс томонидан ишлаб чиқилган болалардаги коммуникатив имкониятларни аниқлаш

методикаси натижалари умумий қийматда болалардаги коммуникатив имкониятлар ва қобилиятларнинг меъёрий даражада эканлигидан далолат беради. Шунингдек, болаларда катталар ва ота-оналарга нисбатан мулоқот жараёнларининг нормал ҳолатда амалга ошиши, ижтимоий муносабатларни яхши йўлга қўйиши ва ўзаро бир-бирларини тушунишга ёрдамчи механизмни ташкил этиши мумкин.

Мактабгача ёшдаги болалар коммуникатив қобилиятлари ривожланишининг психологик хусусиятлари қуйидаги характерологик омиллар билан фаркланди: боғча ёшдаги тарбияланувчиларда когнитив ва эмоционал ҳулқ-атворни ривожлантириш ва шу орқали уларда коммуникатив муносабатларни йўлга қўювчи хусусиятларни шакллантириш, боладаги ақлий қобилиятларни ривожлантириш ва коммуникатив қобилиятлар ривожланишига асос бўла олиш, ота-оналар ва атрофдаги шахслар мактабгача ёшдаги болалар хоҳиш-истакларини, кизиқишларининг йўналганлигини ва шахслилик хусусиятларини эътиборга олиши ва ижтимоий муносабатларни амалга оширишда улар билан кўпроқ мулоқот ва муомала жараёнларида ижобий равишда салоҳиятни ҳосил қилиш орқали коммуникатив қобилиятларни шакллантириш имконини яратиб бериши мумкин.

Адабиётлар

1. Леонтьев А.А. Психология общения. –М.: 1999, –С. 123.
2. Рогов Е.И. Психология общения. –М.: 2001, –С. 336.
3. Чернецкая Л.В. Развитие коммуникативных способностей у дошкольников: практическое руководство для педагогов и психологов дошкольных образовательных учреждений. –Ростов н /Д.: “Феникс”, 2005, –С. 256.
4. Ғозиев Э. Онтогенез психологияси. –Т.: “Noshir”, 2010, 360-б.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада мактабгача ёшдаги болаларнинг коммуникатив қобилиятларини ўрганишда юзага келадиган қийинчиликлардан муҳофазаланиш, коммуникатив қобилиятларни ривожлантиришда психологик хусусиятларнинг роли ҳақида фикр билдирилган.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается роль психологических характеристик в развитии коммуникативных навыков, защита дошкольников от трудностей в обучении коммуникативным навыкам.

SUMMARY

This article discusses the role of psychological characteristics in the development of communicative skills, protecting preschool children from difficulties in teaching communicative abilities.

ЎҚУВЧИЛАР ИНТЕЛЛЕКТУАЛ РИВОЖЛАНИШИДА ПСИХОЛОГИК ТРЕНИНГ МАШҒУЛОТЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИ

Л.С.Бекназарова – психология фанлари номзоди, доцент
Қарши давлат университети

Таянч сўзлар: таълим тизими, ўқитувчи, ўқувчи, интеллект, психологик хусусият, педагогик технология, тренинг, билим, кўникма.

Ключевые слова: система образования, учитель, ученик, интеллектуальный интеллектуальный, психологический признак, педагогическая технология, обучение, знания, умение.

Key words: education system, teacher, student, intellect, psychological feature, pedagogical technology, training, knowledge, skill.

Узлуксиз таълим тизимида таълим олувчи ва таълим берувчи шахсларнинг психологик хусусиятларини тизимли таҳлил қилиш таълимнинг сифат ва самарадорлигини оширишга қаратилган муҳим масалалардан биридир. Шу нуқтаи назардан қараганда, жамият такомиллашувининг бош омили баркамол, кенг кўламли, теран фикрловчи, билимдон ёшларни шакллантириш бўлиб, ҳар бир ўқитувчидан сифат жиҳатидан замонавий мураккаб вазифаларни амалга оширишни талаб этади.

Мактаб таълимида ўқитувчи, ўқувчилик даврининг асосий хусусиятлари ҳисобланган шахсий сифатларнинг шаклланиши ва интеллектуал салоҳиятини ошириб боришдан иборат мураккаб фаолият тизимини амалга оширишда етакчи мотив берувчи ролини моҳирона бажариши лозим. Бундай муваффақиятли ҳолатни амалга ошириш учун ўқитувчи, ота-она ва ўқувчининг бевосита ҳамкорлик фаолиятини янада мустаҳкамлаш муҳим аҳамиятга эга.

Бу жараёнда ўқувчиларнинг ижтимоий воқелик ҳодисаларига тўғри баҳо бера олишлари, ижтимоий ўзгаришлар хусусида шахсий фикрга эга бўлишига хос билим, кўникма ва малакаларни эгаллашларини шакллантириш лозим. Ушбу муаммога ёндашиш ўқитувчидан истеъдодли ёшларни излаб топиш, уларга оқилона кўрсатма бериш, индивидуал хусусиятларни эътиборга олган ҳолда ички имкониятларини очиш, такомиллаштириш, таъсир ўтказувчи омилкор воситаларни топиш, яъни уларни жамият эҳтиёжи, талаби, ривож имкониятига мос равишда йўналтиришда ўқитишнинг фаол, инновацион методларидан бевосита фойдаланиш талаб этилади.

Интерфаол методлардан фойдаланишда ўқув материалининг мазмуни ўқитувчи томонидан замонавий тарзда қайта ишлаб чиқиши, ўқувчига мураккаб туюлган терминларни изоҳлаб бериши, унинг онгида ақлий фаолиятни уйғотиши ва кучайтириши лозим. Ҳар бир фан бўйича берилган мавзунинг